

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การแสดงพื้นบ้าน : การเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาหนังตะลุงและโนรา ช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน” นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงของหนังตะลุงและโนรา บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างหนังตะลุงและโนรากับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ภูมิปัญญาอัตลักษณ์และศักยภาพของท้องถิ่นที่สะท้อนผ่านการดำรงอยู่ของหนังตะลุงและโนราท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยดังกล่าว แนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนา หนังตะลุงและโนราบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะของสหวิทยาการ เพื่อเป็นการวิจัยแบบตีความและการอธิบายปรากฏการณ์แบบเข้มข้น โดยพยายามศึกษาปรากฏการณ์จากหลายมิติเพื่อให้เห็นภาพรวมของสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งความเป็นมาและรากเหง้า การหน้าที่ กระบวนการรักษาค้ำจุนและการสูญสลาย ทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม การจัดสนทนากลุ่ม การประชุมสัมมนาทางวิชาการ แล้วเสนอผลการศึกษาวิจัยด้วยวิธีวิเคราะห์อธิบายความ

ผลการศึกษาพบว่า สภาพโดยทั่วไปของหนังตะลุงและโนราบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อนการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 มีการแพร่กระจายของหนังตะลุงและโนรามานานแล้วอย่างหนาแน่นและมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนกล่าวได้ว่าชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็น “ชุมชนนิยมหนังตะลุงและโนรา” ปรากฏทั้งประวัติความเป็นมา ดำเนินการ คำบอกเล่าของชาวบ้าน หลักฐานเอกสารที่ชี้ให้เห็นว่าหนังตะลุงและโนรามีพัฒนาการและเจริญรุ่งเรืองขึ้นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา รวมทั้งหลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่บ่งบอกว่าชุมชนบริเวณทะเลสาบสงขลาและการแสดงหนังตะลุงและโนรามีร่องรอยของวัฒนธรรมอินเดีย โดยรับเอาวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์เข้าสู่ชีวิตด้วยการผสมผสานกับลัทธิความเชื่อดั้งเดิมหรือลัทธิผีทางเทวดาและพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากประวัติความเป็นมา ขนบธรรมเนียมในการแสดงหนังตะลุงและโนราล้วนเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และวัฒนธรรมอินเดียที่ยกย่องหรือบูชาพระศิวะมหาเทพหรือพระศิวนาฏราช ผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งศิลปะการรำร่ายและการบันเทิงทั้งปวง หนังตะลุงและโนราจึงมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมแล้วพัฒนาการแสดงมาเพื่อความบันเทิงด้วยในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงของหนังตะลุงและโนราในช่วงการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน เฉพาะภาคใต้ปรากฏเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2439 โดยการนำระบบเทศาภิบาลมาใช้ปกครองหัวเมืองแทนระบบกินเมือง มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนา การประกาศให้มีการจัดการศึกษาเล่าเรียน อันเป็นเหตุปัจจัยให้วิถีชีวิตของประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างกว้างขวางและเกี่ยวเนื่องเป็นเหตุปัจจัยในสมัยต่อ ๆ มา ทั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2484 - พ.ศ. 2488 การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ การพัฒนาเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเจริญทางการคมนาคมและการสื่อสาร การขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเกิดสงครามแย่งชิงประชาชนและการสู้กับอำนาจรัฐ การต่อสู้ของนักเรียน นิสิต นักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตก การขยายตัวของระบบทุนนิยมรวมทั้งวัฒนธรรมในการผลิตและวัฒนธรรมในการบริโภค ความก้าวหน้าของการสื่อสารมวลชนและการเข้ามาของสื่อบันเทิงสมัยใหม่ที่มีทางเลือกและมีความหลากหลายมากกว่า พร้อมกันนั้นก็ยังมีเหตุปัจจัยจากภายในอันเป็นผลจากการปรับตัวของชุมชน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ค่านิยม จากเศรษฐกิจแบบยังชีพหรือพอเพียง เป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการแลกเปลี่ยนด้วยระบบเงินตรา ที่ต้องพึ่งพาสังคมเมืองและสังคมภายนอกเพื่อดำรงฐานะทางเศรษฐกิจไม่มีที่สิ้นสุด ได้ส่งผลกระทบต่อหนังตะลุงและโนราที่ต้องปรับตัว เปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งรูปแบบและเนื้อหาเพื่อสนองตอบความต้องการของสังคม ค่านิยมของประชาชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ให้เข้ากับภาวะการณ์ของสังคมและวัฒนธรรมที่เคลื่อนเปลี่ยนไปจากที่เคยมีบทบาทและหน้าที่และความสำคัญทางด้านการประกอบพิธีกรรมมาเน้นความบันเทิงเป็นหลัก ปรับปรุงและพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดง นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมผสานพร้อมก็นำเอารูปแบบของสื่อบันเทิงสมัยใหม่มาปรับใช้ในการแสดง เช่นดนตรี วรรณกรรมเพื่อการแสดง การแต่งกาย และการนำนวัตกรรมใหม่มาปรับใช้ในการนำเสนอ เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวอาจจัดแบ่งเป็นช่วงเวลาหรือยุคสมัยได้ 4 ยุค คือ ยุคที่ 1 ช่วงการปฏิรูปการปกครองจนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือทศวรรษที่ 2470 ยุคที่ 2 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทศวรรษที่ 2485 ถึง ทศวรรษที่ 2510 ยุคที่ 3 ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ถึงทศวรรษที่ 2525 ยุคที่ 4 ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2526 ถึงปัจจุบัน

ในด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างหนังตะลุงและโนรากับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่าหนังตะลุงและโนรามีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองในฐานะ “สื่อ

พื้นบ้าน” ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ด้านวิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยตัวศิลปินและชุมชน ทั้งหนังตะลุงและโนรา ยังคงประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวศิลปินและชุมชน เช่นหนังตะลุงยังคงมีพิธี “ครอบมือ” หรือ “ย่นรูป” และทำพิธี “แก้บน” ให้กับชาวบ้าน เป็นต้น ส่วนโนรา ยังคงมีบทบาทอย่างเข้มข้นในการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “โนราโรงครู” ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อศิลปินและชาวบ้านในชุมชนนิยมหนังตะลุงและโนราอันเป็นผลมาจากความเชื่อในเรื่อง “ครูหมอ” “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” และ “วิญญาณบรรพบุรุษ” ที่สามารถให้คุณและโทษได้ ในด้านการสร้างเอกภาพและสัมพันธภาพในสังคมพบว่านอกจากหนังตะลุงและโนราจะเป็นสื่อประสานความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว ยังมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรม รักษาปทัสถานของสังคม ปกป้องสิทธิอันพึงมีพึงได้โดยชอบจากสังคม และเสริมสร้างวัฒนธรรมของชาวบ้านให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

ในด้านอัตลักษณ์ ศักยภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนผ่านการดำรงอยู่ของหนังตะลุงและโนรา พบว่า ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่นหนังตะลุงและโนราเป็นภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษของปัจเจกบุคคลและชุมชน ดังจะเห็นได้จากภูมิปัญญาในการผสมผสานคติความเชื่อดั้งเดิมหรือลัทธิผีสงเทวดา ศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาเข้าด้วยกันโดยสะท้อนผ่านประวัติความเป็นมา ขนบนิยมในการแสดง การประกอบพิธีกรรม การแกะรูปหนังตะลุง การสร้างเครื่องดนตรี วรรณกรรมในการแสดง ภูมิปัญญาในการเลือกสรรและสร้างบทบาทและหน้าที่ในฐานะสื่อพื้นบ้าน ส่วนอัตลักษณ์และศักยภาพที่ปรากฏและแนวคิดพื้นฐานต่อสังคมและวัฒนธรรม หนังตะลุงและโนรา มีบทบาทและหน้าที่ต่อชุมชนที่สัมพันธ์กับกิจกรรมในการผลิตและการบริโภคในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการผลิตและบริโภคในทางสุนทรีย์และปทัสถานทางสังคม หนังตะลุงและโนรา มีส่วนในการสร้าง เสริม และปฏิบัติ ให้ระบบคุณค่าของสังคมและชุมชนดำรงอยู่อย่างมั่นคง รวมทั้งการสร้างเศรษฐกิจ อาชีพและการกระจายรายได้ให้กับชุมชน นำมาซึ่งความเป็นตัวตนและความเข้มแข็งของชุมชน ในด้านการถ่ายทอดระบบคุณธรรมและวัฒนธรรมชุมชน การแสดงหนังตะลุงและโนราเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชน และยังทำหน้าที่ในการถ่ายทอดคุณธรรม จารีตประเพณีที่ดีงามของชุมชนโดยกระบวนการทางความเชื่อและพิธีกรรมและผ่านนาฏการในการแสดง ส่วนการปกป้อง แสวงหา คัดค้น และเลือกสรรวิธีการดำรงอยู่ของศิลปิน หนังตะลุงและโนรา มีวิธีการทั้งการปรับเปลี่ยน การผสมผสาน การร่วมมือกับสื่อมวลชนสมัยใหม่ในการเผยแพร่ การสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มศิลปิน สถาบันการศึกษา หน่วยงานทางวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนา

ในด้านแนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาการแสดงพื้นบ้านหนังตะลุงและโนรา โดยพิจารณาจากสภาพ แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง การปรับสภาพของศิลปิน บทบาทของผู้เกี่ยวข้อง พบว่า สถานสภาพในด้านบทบาทและหน้าที่ของหนังตะลุงและโนราในด้านความบันเทิงและพิธีกรรม บทบาทของหนังตะลุงในด้านพิธีกรรมจะลดน้อยลงในขณะที่โนรายังคงมีความเข้มข้นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่ชาวบ้านก็ลดความนิยมลงไปเป็นอย่างมากเนื่องจากมีสื่อบันเทิงสมัยใหม่ให้เลือกอย่างหลากหลายและราคาถูกกว่า การอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาหนังตะลุงและโนราจึงเป็นหน้าที่หลักของรัฐในการกำหนดนโยบายและมาตรการ อย่างไรก็ตามผลการศึกษา พบว่า การให้การศึกษาโดยกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และการจัดกิจกรรมเสริม รวมทั้งศิลปิน ผู้ดูหรือผู้ชม ผู้ให้การสนับสนุนทั้งนักวิชาการ หน่วยงานราชการ เอกชนที่เป็นแหล่งเงินทุน สื่อมวลชนและนักจัดรายการทางวัฒนธรรม นักธุรกิจทางวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา ล้วนต้องอาศัยการประสานและความร่วมมือ ที่จะเข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาหนังตะลุงและโนราในแนวทางและทิศทางที่พึงประสงค์ร่วมกัน

Abstract

The research entitled *Folk Performances: Changes and Relations to the Society and Culture around the Songkhla Lagoon Basin, Case Study of the Shadow Play and the Nora Performance during the Period from the Administrative Reform of the Fifth Reign to Present*, aimed to study the following: changes in the shadow play and the *Nora* performance around the Songkhla Lagoon basin on local historical dimensions; the interactions between the shadow play and the *Nora* performance on the one hand and the society and culture of the area for the past 100 years on the other; the local wisdom, identity, and potential reflected through the presence of the shadow play and the *Nora* performance amidst the changes of the period; and guidelines for conservation, promotion, propagation, and development of the shadow play and the *Nora* performance around the Songkhla Lagoon basin, so as to encourage participation by people and community in the process of creating a body of knowledge about local history. For this research, an interdisciplinary qualitative research method was used to afford intensive interpretation and explanation of phenomena, with attempts at multi-dimensional study of phenomena to bring to the fore a total picture of what had transpired in terms of history and origin, function, and process of preservation, support, and extinction. The conduct of the research involved a study of research literature, collection of fieldwork data, group dialogues, and academic meetings and seminars, followed by a report on research findings by means of expository analysis.

Following are the findings of the study. In general with regard to the condition of the shadow play and the *Nora* performance around the Songkhla Lagoon basin before the administrative reform of the Fifth Reign, the two forms of entertainment had solidly been widespread and enjoyed continuity of development, so that the communities around the Songkhla Lagoon basin could justly be described as the “communities that had a taste for the shadow play and the *Nora* performance.” As indicated by history, legend, local people’s words of mouth, and documentary evidence, the shadow play and the *Nora* performance developed and prospered in the region. Historical and archeological evidence also pointed to some trace of Indian culture in the communities around the

said area and in the shadow play and the *Nora* performance. The Indian culture came with Brahmanism into the people's way of life in combination with the traditional belief in animism and with Buddhism. The Indian influence can be seen in the history and traditions of the two performances involving the Brahman worship of the god Shiva Maha Deva, king of performing arts, who initiated all forms of dancing art and entertainment. The shadow play and the *Nora* performance had a role in the conduct of rites, and subsequently developed into a form of entertainment.

The changes in the shadow play and the *Nora* performance in the South from the time of administrative reform in the Fifth Reign to the present appeared in concrete forms since 2439 Buddhist Era (1896 A.D.), when a system headed by resident-general replaced a system of absolute town governor. A Buddhist reform was launched, and there was a proclamation to inaugurate educational programs for citizens. These were the factors of widespread changes in the way of life of the people around the Songkhla Lagoon basin, and affected developments of subsequent periods, including the change of government from absolute monarchy to democracy in 2475 Buddhist Era (1932 A.D.), the Second World War in 2484 – 2488 Buddhist Era (1941 – 1945 A.D.), the promulgation of the National Social and Economic Development Plans, the development for economic prosperity, the progress of science and technology, the advancement in transportation and communication, the growth of the Communist Party of Thailand to the point of a war to win the people's loyalty and of an uprising against state power, the students' struggle of October 14, 2516 Buddhist Era (1973 A.D.), the acceptance of Western culture, the expansion of capitalism with its culture of production and consumption, and the progress of mass media and the introduction of new entertainment media that offered more alternatives and diversity. At the same time, there were internal factors caused by the communities' adjustment measures and changes in the way of life and values from subsistence or sufficiency economy to an economy for commerce and exchange through currency system that necessitated dependence on urban society and the world outside to maintain the status of economic growth to no end. These factors have affected the shadow play and the *Nora* performance, which were forced to adjust, change, and develop in both form and

content in response to the needs of society and the people's values. For these two types of performance, adjustments in roles and functions had to be made to match the social and cultural conditions that had shifted emphasis from ritual orientation to purely entertainment. Performance components also required improvement and development, with new technology brought in as well as modified forms of modern entertainment media, in connection with such matters as music, literature for performance, costume, and application of innovations in presentation. The changes may be divided into four periods: first, the period from the time of administrative reform to the Second World War, or the decade of 2470's Buddhist Era (1927's A.D.); second, the period after the Second World War, the decade of 2485's Buddhist Era (1942's A.D.) to the decade of 2510's Buddhist Era (1967's A.D.); third, the period from the decade of 2510's Buddhist Era to the decade of 2525's Buddhist Era; and fourth, from the decade of 2525's Buddhist Era to the present.

Regarding the interactions between the shadow play and the *Nora* performance on the one hand and the society and culture around the Songkhla Lagoon basin on the other, it was found that the two forms of performance related to politics and government as "folk media" both nationally and locally. As regards the ways, beliefs, and rituals in connection with artists and communities, the shadow play and the *Nora* performance still carried on the rituals involving artists and communities. For example, there were the rituals of "hand consecration" and "figure presentation" in connection with the shadow play, and the shadow play had a part in the people's ritual of "fulfillment of vows" made to spirits. The *Nora* performance still had a great role to play in the ritual of "*Nora* master's stage," which had direct bearing on artists and people in communities that favored these two types of performance, by virtue of the beliefs about "*Nora* teacher-master," "things sacred," and "ancestors' spirits," which could deal out benefits as well as harms. As tools of effecting social unity and relationship, the shadow play and the *Nora* performance not only served as media of social relations but also play a part in stilling merit, preserving social norms, protecting people's legitimate rights expected of society, and reinforcing folk culture.

With reference to the identity, potential, and local wisdom as reflected through the existence of the shadow play and the *Nora* performance, it was found that in the context of local wisdom the shadow play and the *Nora* performance were the type of wisdom created specially by individual and communities. This can be seen in the wisdom of combining original belief or animism, Brahmanism, and Buddhism as reflected in the history, performing conventions, performance of rituals, carving of shadow-play figures, creation of musical instruments, literature for performing, and the wisdom of selecting and creating community roles and functions as folk media. As regards the identity and potential found and the fundamental idea about society and culture, the roles and functions of the shadow play and the *Nora* performance in relation to the community were linked to activities of production and consumption in daily life. In particular with reference to the production and consumption in the way of esthetics and social norms, the shadow play and the *Nora* performance had a part in creation, reinforcement, and practice, so that the value system of society and community enjoyed secure existence. Economic creativity, job creation, and income equity for a community brought to that community self-identity and strength. Concerning the transmission of a community system of merit and culture, the shadow play and the *Nora* performance replicated production of community culture, and besides performed the function of transmitting community merit and goodly mores and customs through the process of belief and via the performing arts. As for the protection, search, investigation, and selection regarding the artists' manner of existence, there were techniques offered by the shadow play and the *Nora* performance for adaptation, blending, cooperation with modern mass media for publicity, and creation of a network of artist groups, educational institutions, and state and private cultural agencies for conservation, promotion, dissemination, and development.

As for a course to be taken for conservation, promotion, dissemination, and development of folk performances of shadow play and *Nora* through consideration of the status, trend of change, and adaptation on the part of artists, and of the roles of those concerned, it was found, with regard to the status involving the roles and functions of the shadow play and the *Nora* performance for entertainment and ritual purposes,

that the *Nora* performance had theretofore been prevalent. The popularity of the two types of performance, however, had been on the decline, with modern entertainment media offering diverse and cheaper alternatives. Therefore, the conservation, promotion, dissemination, and development of the shadow play and the *Nora* performance should be the responsibility of the state to set a policy and identify proper measures. However, it was found by the study that making local curriculum a part of the educational process and setting up supplementary activities that would involve artists, audience, and supporting parties consisting of academics, government agencies, the private sector as source of capital, mass media and cultural-program operators, cultural business people, and educational institutions would need coordination and cooperation in contributing to the conservation, promotion, dissemination, and development of the shadow play and the *Nora* performance toward a jointly desired course and direction.